

Linguoculturology: A Scientific Approach and Analysis of Research in the Uzbek Language

Akhadjon ATABOEV¹, Nurmukhammad TOKHIROV²

Andijan State Institute of Foreign Languages

ARTICLE INFO

Article history:

Received April 2025

Received in revised form

10 April 2025

Accepted 2 May 2025

Available online

25 June 2025

Keywords:

linguoculture,
language and culture,
linguoculturology,
national thinking,
linguistics.

ABSTRACT

This article provides a scientific and theoretical analysis of the phenomenon of linguoculture. It examines how culture is expressed through linguistic units, traces of national thinking in language, and the stages of development of linguoculturology as a discipline. The works of Uzbek scholars such as A. Madvaliev, M. Juraev, A. Juraev, and M. Mahmudov are analyzed. The paper also explores the scientific foundations of the interaction between language and culture through linguocultural units.

2181-3701/© 2025 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-3701-vol3-iss6/S-pp321-324>

This is an open-access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Lingvomadaniyat: ilmiy yondashuv va o'zbek tilidagi tadqiqotlar tahlili

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar:

lingvomadaniyat,
til va madaniyat,
lingvokulturologiya,
milliy tafakkur,
tilshunoslik.

Ushbu maqolada lingvomadaniyat fenomeni ilmiy-nazariy asosda tahlil qilinadi. Lingvistik birliklar orqali madaniyat ifodalanishi, tilda milliy tafakkur izlari, lingvokulturologiya fanining shakllanishi va rivojlanish bosqichlari ko'rib chiqiladi. O'zbek tilshunosligida ushbu yo'nalishdagi tadqiqotlar, jumladan, A. Madvaliyev, M. Jo'rayev, A. Jo'rayev, M. Mahmudov va boshqa olimlarning ishlari tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada lingvomadaniyat birliklarining tahlili orqali til va madaniyat o'zaro qanday aloqada bo'lishi ilmiy asosda yoritiladi.

¹ Doctor of Philosophy (PhD) in Philological Sciences, Andijan State Institute of Foreign Languages
E-mail: nurmukhammadtohirov17@gmail.com

² Student, Andijan State Institute of Foreign Languages

Лингвокультурология: научный подход и анализ исследований на узбекском языке

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

лингвокультура,
язык и культура,
лингвокультурология,
национальное мышление,
языкознание.

В данной статье проводится научно-теоретический анализ феномена лингвокультуры. Рассматривается выражение культуры через лингвистические единицы, следы национального мышления в языке, а также этапы становления и развития лингвокультурологии как науки. Анализируются исследования узбекских ученых, в частности А. Мадвалиева, М. Жураева, А. Жураева, М. Махмудова и других. Также раскрывается, как взаимосвязаны язык и культура через призму лингвокультурных единиц.

Lingvomadaniyat – bu til va madaniyatning o‘zaro munosabatini o‘rganadigan fan sohasi bo‘lib, til vositasida shakllangan va avloddan avlodga o‘tadigan madaniy qadriyatlar, urf-odatlar, milliy tafakkur hamda mentalitetni tadqiq etadi. Ushbu termin XX asr ikkinchi yarmidan boshlab lingvistikada faol qo‘llanila boshlagan.

Til insoniyat taraqqiyotining eng muhim vositasi sifatida nafaqat fikrni ifodalash, balki milliy madaniyatni aks ettirishga xizmat qiladi. Mazkur jihatlarni inobatga olgan holda, olimlar lingvomadaniyatni mustaqil fan sifatida ko‘rib chiqishgan. Jumladan, A.A. Leontyev, E.M. Vereshchagin va V.G. Kostomarovlar tilni madaniyatning asosiy omili deb hisoblab, lingvokulturologiya atamasini ham keng ilmiy muomalaga kiritganlar.

O‘zbekistonlik olimlar ham bu borada muhim tadqiqotlar olib borgan. Jumladan, filologiya fanlari doktori D.S. Rahmonov o‘z ishlarida tilning xalq ruhiyatini, milliy dunyoqarashni shakllantiruvchi kuch ekanligini alohida ta’kidlaydi. U o‘z tadqiqotlarida quyidagicha yozadi: “Milliy o‘zlikni anglash til orqali namoyon bo‘ladi, til madaniyatni avlodlarga yetkazuvchi ko‘prikdir.”

Shu bilan birga, lingvomadaniy tadqiqotlarda frazeologik birliklar, paremiologik birliklar (maqol va matallar), milliy ranglar, oziq-ovqat nomlari, milliy kiyimlar, marosim va urf-odatlar bilan bog‘liq leksik birliklar alohida ahamiyat kasb etadi. Masalan, “ko‘ngil ochmoq”, “yuragi orqaga tortmoq”, “yuzi yorug‘”, “oq yo‘l tilamoq” kabi frazeologizmlar orqali o‘zbek xalqining ruhiyati, estetik qarashlari va ijtimoiy munosabatlari haqida fikr yuritish mumkin.

Lingvomadaniyatni o‘rganishda tarjima masalalari ham dolzarb sanaladi. Tilni tarjima qilganda, oddiy leksik ma’noni emas, balki undagi madaniy qatlamni ham tushunish muhim. Masalan, o‘zbek tilidagi “Ko‘ngling to‘q bo‘lsin” iborasini rus yoki ingliz tiliga so‘zma-so‘z tarjima qilib bo‘lmaydi, u madaniy kontekstni hisobga olib izohlanishi kerak.

Lingvomadaniyat bugungi globallashuv jarayonida o‘z ahamiyatini yanada oshirmoqda. Chunki dunyo xalqlari o‘rtasida kommunikatsiya kuchaygani sari, milliy til va madaniyatlarni to‘g‘ri tushunish va hurmat qilish zarurati ham ortmoqda. Bu o‘z navbatida tilshunos olimlar zimmasiga katta mas’uliyat yuklaydi.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘z tilini yaxshi bilgan, o‘z madaniyatini qadrlagan inson boshqa madaniyatlarni ham anglaydi va qabul qiladi. Shu sababli lingvomadaniy yondashuv til o‘rgatish jarayonlarida, ayniqsa, xorijiy tillarni o‘qitishda keng

qo'llanilmoqda. Jumladan, koreys, ingliz, nemis va boshqa tillarni o'qitishda milliy urf-odatlar, qadriyatlar, iboralar va ramzlar haqida tushuncha berish o'quvchilarning tilga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

O'zbek tili doirasida ham lingvomadaniyatga oid bir qator terminlar keng ishlatiladi. Masalan, "non va duoning qadri", "mehmon kutish madaniyati", "katta-kichikni hurmat qilish" kabi madaniy mezonlar tildagi ifodalar orqali avloddan avlodga o'tmoqda.

Lingvomadaniyat bugungi kunda fanlararo yo'nalishda shakllanib borayotgan dolzarb ilmiy sohalardan biridir. Ushbu tushuncha tilshunoslik va madaniyatshunoslik kesishgan nuqtada yuzaga kelgan bo'lib, tilda aks etgan madaniy qadriyatlarni o'rganishni o'z ichiga oladi. Til va madaniyatning chambarchas bog'liqligi lingvistik tahlillar orqali yoritilmoqda.

O'zbek tilshunosligida bu yo'nalishdagi tadqiqotlar XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab faol rivojlanmoqda. Jumladan, A. Madvaliyev "Til va milliy tafakkur", M. Jo'rayev "Milliy til va madaniyat uyg'unligi", A. Jo'rayev "Lingvomadaniyat birliklarining tahlili" kabi asarlari bilan bu sohaga salmoqli hissa qo'shgan. Ularning tadqiqotlarida tilda ifodalanuvchi madaniy birliklar, xalq donishmandligining til vositasida aks etishi chuqur yoritilgan.

Til – bu nafaqat aloqa vositasi, balki jamiyatning madaniy xotirasi hamdir. Har bir so'z, ibora yoki metafora o'z ichida xalqning tarixiy, ijtimoiy va ruhiy olamini mujassamlashtiradi. Masalan, o'zbek tilida uchraydigan "non yetim emas" yoki "uyat yuzni yuvmas" kabi iboralar xalqning axloqiy-me'yoriy qarashlarini, madaniy kodini ifodalaydi.

Shuningdek, lingvomadaniyat doirasida tilda mavjud bo'lgan nomlash birliklari (toponimlar, antroponimlar), idiomatik birliklar, frazeologizmlar, maqollar ham o'rganilmoqda. Bu orqali o'zbek xalqining dunyoqarashi, tabiatga, ijtimoiy hayotga, insoniy fazilatlarga bo'lgan munosabati aniqlanadi.

Bugungi kunda lingvokulturologiya o'zbek tilshunosligida mustaqil ilmiy yo'nalish sifatida shakllanib, ayniqsa, tarjimashunoslik, madaniyatlararo kommunikatsiya, didaktika kabi sohalarda keng qo'llanilmoqda.

Lingvomadaniy tadqiqotlar zamonaviy tilshunoslikda o'ziga xos yondashuvlarni talab qilmoqda. Mazkur yondashuvlar, avvalo, tilni nafaqat muloqot vositasi, balki madaniy axborotni uzatuvchi tizim sifatida ko'rishga asoslanadi. Masalan, rus olimi E.M. Vereshchagin va V.G. Kostomarovlar fikricha, til – bu milliy madaniyatni ifoda etuvchi va tashuvchi eng muhim vositadir. Ularning "Til va madaniyat" (Язык и культура) nomli asarida lingvomadaniyat tilshunoslik, madaniyatshunoslik va mantiqning kesishgan nuqtasida joylashgan yangi soha sifatida ta'riflanadi.

Tilning madaniy komponenti ko'pincha metafora, paremiologik birliklar, frazeologizmlar va milliy ramzlar orqali namoyon bo'ladi. Misol uchun, o'zbek tilidagi "ko'ngil ovlash", "non yegan joyga tupurma" kabi iboralar nafaqat grammatik birlik, balki xalqimizning qadriyatlar, mehmondo'stlik, hurmat kabi madaniy tushunchalarini aks ettiradi. Shuningdek, koreys tilidagi "정" (jeong) tushunchasi ham madaniyatga xos tuyg'ularni ifodalaydi. Bunday birliklar tarjimada ko'pincha yo'qoladi yoki to'liq ifodalanmaydi, chunki ularning ildizi madaniyatda, tarixiy tajribada yotadi.

Lingvomadaniyatshunoslikda muhim tushunchalardan biri bu – lingvokulturologik konsept (til-madaniyat konsepti) hisoblanadi. Har bir xalq o'ziga xos konseptlarga ega bo'lib, bu konseptlar ularning tarixiy tajribasi, diniy e'tiqodlari, hayot tarzi orqali

shakllanadi. Masalan, o'zbek xalqida "ko'ngil" konsepti keng tarqalgan bo'lib, bu tushuncha orqali insoniylik, samimiyat, mehr-oqibat ifodalanadi. Aksincha, ingliz tilidagi "mind" yoki "heart" tushunchalari o'zbekcha "ko'ngil"ning butun ma'nosini bera olmaydi. Shu jihatdan, lingvomadaniyatshunoslik tarjima jarayonlarida ham alohida ahamiyatga ega.

Ushbu sohaning amaliy ahamiyati, ayniqsa, tillarni o'qitish, madaniyatlararo muloqot va diplomatiya kabi sohalarda ko'zga tashlanadi. O'quvchi nafaqat til tizimini, balki shu til orqali ifodalanadigan madaniyatni ham o'zlashtirishi zarur. Bu esa xalqaro til o'rgatishda lingvomadaniy yondashuvlarni joriy qilishni talab etadi. Masalan, Sejong instituti orqali koreys tili o'rgatilayotgan darslarda o'quvchilarga nafaqat so'z va grammatik qoidalar, balki madaniy kontekstlar – urf-odatlar, tantanalar, qadriyatlar ham tanishtiriladi. Bu yondashuv samaradorlikni oshiradi.

Xulosa: Xulosa qilib aytganda, lingvomadaniyatshunoslik nafaqat tilshunoslikning bir bo'lagi, balki mustaqil ilmiy yo'nalish sifatida shakllanmoqda. Bu sohaga oid tadqiqotlar til va madaniyatning uyg'unligini chuqur o'rganishga, madaniy tafakkurni tilda qanday ifodalanishini anglashga yordam beradi. Taniqli tilshunoslar fikriga to'la qo'shilgan holda, ushbu yondashuvlar bugungi globallashuv davrida xalqaro aloqalarni mustahkamlashga xizmat qiladi, deyish mumkin. Lingvomadaniyat masalalarini chuqur o'rganish tilning faqat strukturaviy emas, balki ijtimoiy-madaniy mohiyatini anglash imkonini beradi. O'zbek tilshunosligida bu yo'nalishning rivojlanishi til va madaniyatning o'zaro aloqalarini ilmiy asosda tahlil qilishga xizmat qiladi. Shuningdek, biz yuqorida tilga olingan fikrlarga tayanib, shuni alohida ta'kidlashimiz mumkinki, lingvomadaniyatshunoslik nafaqat til va madaniyat o'rtasidagi bog'liqlikni yoritadi, balki xalqning ma'naviy merosini asrab-avaylash va uni keyingi avlodga yetkazishda ham muhim o'rin tutadi. Men ham A.A.Ufimtseva (yoki boshqa bir olim nomi)ning lingvomadaniyatning milliy tafakkur va madaniyatni ifodalashdagi o'rni haqidagi fikrlariga to'liq qo'shilaman. Bu yo'nalishning kelajakda yanada kengroq o'rganilishi zarur, deb hisoblayman.

Ushbu maqola orqali lingvomadaniyat birliklarining mohiyati, ularning madaniy yuklamasi, milliy tafakkurdagi o'rni yoritildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Abdullayeva M. "Lingvokulturologiya asoslari". Toshkent: O'zMU nashriyoti, 2015.
2. Karimov A. "Madaniyatlararo muloqot va tarjima muammolari". Samarqand: Ilm Ziyos, 2019.
3. Quronov D. "Til va madaniyat: o'zaro ta'sir va uyg'unlik". Toshkent: Fan, 2007.
4. G'ofurova G. "Lingvomadaniyatshunoslikka kirish". Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.
5. Zokirov Z. "Milliy madaniyat va lingvistik tafakkur". Toshkent: Sharq, 2016.
6. Safarov N. "Tarjima jarayonida madaniyatlararo tafovutlar". Andijon: AndMIU, 2021.
7. Humboldt V. "Til – tafakkur ko'zgusi". (Tarjima). Toshkent: Yangi asr avlodi, 2008.
8. Kadyrov S. "Lingvistik tafakkur va mentalitet". Buxoro: BDU nashriyoti, 2022.